

СЛОВОТВОРЧІ СТОСУНКИ ВЛАСНИХ І ЗАГАЛЬНИХ НАЗВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Основою поділу іменників на власні та загальні назви є, як відомо, не словотвір, а семантика. Але цей поділ виявляється для мови настільки важливий, фундаментальний, що він супроводжується сильною тенденцією до формального - і передусім словотворчого - розмежування власних і загальних назв. Дана тенденція не є безвинятковим законом оскільки загальні назви можуть досить вільно ставати власними і навпаки - власні можуть ставати загальними без будь-яких змін словотворчої будови слова.

У подібних випадках власне й загальне розрізняється тільки функціонально, і виразником цього розрізнення є контекст. Однак і в таких випадках, як правило, існує прихована словотворча розбіжність двох класів іменників - вона проявляється в похідних утвореннях.

У переважній же більшості випадків словотворча розбіжність власних і загальних назв є не прихованою, а явною, оскільки одне твориться від другого за допомогою спеціальних словотворчих засобів, наприклад, пороги – за порогами – Запоріжжя. Індія (Вест-Індія, тобто Америка) - індик. Величезна кількість фактів явної словотворчої розбіжності і глибока давність поділу слів на власні та загальні (це, очевидно, взагалі найдавніший з поділів імен, зокрема, значно давніший за поділ їх на іменники і прикметники) призвели до того, що відзначена тенденція до словотворчого розмежування власних і загальних назв стала мовною нормою. Ця обставина була головним інтралінгвістичним чинником, який сприяв перетворенню давніх прізвиськ - ономатизованих апелятивів - у прізвища, що одержали формально-словотворчу відмінність від загальних назв¹, сприяв "обростанню" апелятивів, використовуваних у функції власних географічних назв, тими чи іншими топонімічними суфіксами тощо.

Результатом дії вказаної мовної норми стало витворення в багатьох мовах двох відмежованих одна від одної словотворчих систем, які обслуговують власні та загальні назви. Особлива словотворча система власних назв зародилась в антропонімії, а згодом охопила також топонімію меншою мірою, інші групи власних назв.

Чільне місце у словотворчому розмежуванні власних та загальних назв у східнослов'янських мовах займають суфікси. Генетично суфікси власних і загальних назв мають спільне походження, як і самі ці два класи назв,

¹Дане твердження, зрозуміло, ніяк не заперечує того, що в перетворенні прізвиськ на прізвища дія екстралінгвістичних факторів була провідною.

але це суто генетичний, діахронічний погляд. Синхронічно ж ці суфікси вже не мають нічого спільного, крім фонетичної форми. Пор. топонімічний іменниковий суфікс -ів у назві Харків і присвійний прикметниковий суфікс -ів у слові Батьків, досить звичний антропоформант -ич, уживаний при утворенні прізвищ і по батькові від деяких імен (Хомич, Савич), і архаїзований апелювативний суфікс -ич (дідич). Тому при наявності суфіксів, що творять у сучасних східнослов'янських мовах і загальні, і власні назви, слід без сумнівів говорити про словотворчі омоніми, про суфікси-омоніми, що розрізняються і функцією, і значенням, і продуктивністю, і нерідко стилістичним забарвленням.

Однак словотворче система власних назв не обмежилась функціональним відривом своїх суфіксів від аналогічних суфіксів загальних назв. У процесі дальшого відмежування власних назв від загальних витворились і специфічно ономастичні суфікси, практично невідомі серед загальних назв. Структурно ці суфікси найчастіше є двохелементними, і витворились вони двома шляхами - власні назви або самі, незалежно від загальних назв, формували нові суфікси, або ж "забирали" їх від загальних назв у своє розпорядження. Перший з цих шляхів представлений суфіксом -івка, найпродуктивнішим сучасним українським топоформантом. Українська мова знає немало загальних слів на -івка (ялівка, перцівка, ластівка, листівка, стіннівка та ін.), однак топонімічний суфікс -івка витворився незалежно від цих слів, внаслідок субстантивації прикметникових топонімів. Другий шлях представлений антропонімічним суфіксом -енко. Слова типу шевченко "син шевця" сучасній українській мові нехарактерні, оскільки суфікс -енко став нині виразником тільки антропонімічного сенсу, будучи найпродуктивнішим прізвищним суфіксом української мови (Шевченко). Додамо, що в антропонімії, де, як зазначалось, словотворче відмежування власних назв є найдавнішим, виробились не тільки специфічні суфікси, а й специфічні типи словотвору, зокрема редуплікаційний і регресивний словотвір, пор. похідні від Володимир утворення Вова і Воля.